

Гурський В. Є., викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Донецького юридичного інституту МВС України (м. Донецьк)

ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МВС УКРАЇНИ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ УСПІШНОГО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

У статті наводиться теоретичний аналіз психологічних аспектів діяльності працівників підрозділів спеціального призначення МВС України, визначаються вимоги до їх професійно-психологічних якостей для успішного виконання завдань в екстремальних умовах та обґрунтовується необхідність цілеспрямованої екстремальної психологічної підготовки для розвитку у працівників психологічної готовності, саморегуляції та установок на виживання.

Ключові слова: працівники підрозділів спеціального призначення МВС України, професійно-психологічні якості, екстремальні умови, психологічна підготовка.

В статті приводиться теоретичний аналіз психологічних аспектів діяльності працівників підрозділів спеціального призначення МВС України, визначаються вимоги до їх професійно-психологічних якостей для успішного виконання завдань в екстремальних умовах та обґрунтовується необхідність цілеспрямованої екстремальної психологічної підготовки для розвитку у працівників психологічної готовності, саморегуляції та установок на виживання.

Ключевые слова: сотрудники подразделений специального назначения МВД Украины, профессионально-психологические качества, экстремальные условия, психологическая подготовка.

Проблеми вивчення методологічних основ і закономірностей поведінки людини в надзвичайних ситуаціях, пов'язаних з підвищеним професійним ризиком, небезпекою для життя і здоров'я, – були завжди цікавими для науки і практики. Особливо актуалізуються сьогодні дослідження професійно-психологічних рис і властивостей працівників підрозділів спеціального призначення МВС України, які часто виконують завдання в умовах, що вимагають граничної мобілізації фізичних, психологічних і моральних якостей особистості. Аналіз вимог до особистісних та професійних якостей працівників спецпідрозділів МВС сприятиме розробці та впровадженню ефективних психологічних технологій щодо забезпечення професійної та функціональної надійності працівників правоохоронних органів під час дій в екстремальних умовах.

Основу формування професійно-кваліфікаційних вимог до підготовки працівників органів внутрішніх справ складають їх професійно-психологічні якості. На сучасному етапі реформування МВС України проводиться систематизація кількісних, якісних, морально-етичних критеріїв оцінки діяльності працівників ОВС, які повинні стати основою розробки єдиних, стандартних професійно-кваліфікаційних вимог до конкретних категорій посадових осіб.

Метою даної наукової праці є здійснення теоретичного аналізу психологічних аспектів діяльності працівників підрозділів спеціального призначення МВС України та обґрунтування вимог до їх професійно-психологічних якостей, необхідних для успішного виконання завдань в екстремальних умовах.

Міліція України – це державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань [1]. Серед основних обов'язків міліції слід зазначити такі: забезпечення безпеки громадян і громадського порядку; виявлення, запобігання, припинення та розкриття злочинів, вживання з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; виконання в межах своєї компетенції кримінальних покарань та адміністративних стягнень; розшук осіб, які переховуються від органів слідства і суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, передбачених законодавством; забезпечення в межах своєї компетенції безпеки дорожнього руху, додержання законів, правил і нормативів у цій сфері; повідомлення відповідним державним

органам і громадським об'єднанням про аварії, пожежі, катастрофи, стихійні лиха та інші надзвичайні події, вжиття невідкладних заходів для ліквідації їх наслідків, порятунку людей і надання їм допомоги, охорони майна, що залишилось без нагляду; сприяння по забезпеченню відповідно до законодавства режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації в разі їх оголошення на всій території України або в окремі місцевості; охорона на договірних засадах майна громадян, колективного і державного майна, а також майна іноземних держав, міжнародних організацій, іноземних юридичних осіб та громадян, осіб без громадянства тощо [1].

Як бачимо, діяльність працівників міліції, часто протікає в екстремальних умовах, пов'язаних із затриманням злочинців, звільненням заручників, застосуванням зброї, забезпеченням правопорядку в період масових заходів, стихійних лих і надзвичайних ситуацій тощо. Для виконання найбільш складних та ризиконебезпечних завдань ОВС залучаються спеціальні підрозділи МВС серед яких «Беркут», «Сокіл», «Грифон», «Титан». Тривала дія стресогенних чинників під час діяльності працівників цих підрозділів, наявність постійної вітальної загрози, висока вірогідність загибелі й травматизації пред'являють високі вимоги не тільки до рівня їх професійної підготовленості, але і до психологічних якостей їх особистості, що обумовлюють психологічну готовність до діяльності в екстремальних умовах.

Особливий характер службової діяльності працівників міліції та вимоги до їх професійно-психологічних якостей на сьогодні вивчається багатьма вченими. Проблеми визначення патогенного впливу стрес-чинників професійної діяльності на персонал міліції та психологічної підготовки особового складу спеціальних підрозділів ОВС до дій в екстремальних ситуаціях дослідив М.Г. Логачов. Він вважає, що негативний вплив частих стресів акумулюється в організмі і призводить до різноманітних фізіологічних і соматичних порушень, які сприяють розвитку парапрофесійної патології і зростанню загальної захворюваності [2].

Особливість умов виконання

працівниками міліції оперативно-службових завдань стало предметом вивчення М.О. Чуносова, який стверджує, що стресогенні чинники небезпечних ситуацій, які постійно виникають у діяльності працівника ОВС, негативно впливають на нього і детермінують його адекватну або неадекватну поведінку [3].

Наявність травмонебезпечних ситуацій, перш за все, працівників спеціальних підрозділів ОВС, ґрунтовно вивчив В.О. Лефтеров, який емпірично довів, що проблеми загибелі та поранень працівників ОВС під час професійної діяльності мають психологічну детермінованість [4].

І.Ю. Горелов розробив шляхи і засоби формування психологічної готовності правоохоронців до застосування вогнепально-силового впливу, визначив психологічні чинники правомірного застосування працівниками міліції вогнепальної зброї, спеціальних засобів та фізичного впливу [5].

На безпосередні результати діяльності персоналу екстремальних підрозділів впливають особистісні риси працівників як суб'єктів діяльності. Дану категорію індивідуально-особистісних факторів працівників, що впливають на умови протікання їх професійної діяльності розглядають на підставі таких рівнів життєдіяльності індивіда: морфо-фізіологічного; психологічного; поведінкового [6].

Вимоги до професійно-психологічних якостей працівників органів внутрішніх справ, на наш погляд, повинна включати такі складові:

- вимоги до працівників, що обумовлені займаною посадою, специфікою виконуваних його органом чи підрозділом правоохоронних завдань, повноваженнями, рівнем технічного забезпечення;

- вимоги до необхідних знань, професійних вмій та навичок;

- вимоги до специфічних фізичних та особистісно-психологічних властивостей, що забезпечують ефективну діяльність;

- вимоги до соціальних, морально-етичних якостей.

Узагальнюючи дослідження низки авторів [7; 8; 9] до структури і змісту психодіагностичної моделі працівника спеціальних підрозділів МВС України слід віднести такі:

1. Індивідуально-психологічні якості та процеси (загальні здібності, розумові

(інтелектуальні) процеси, психофізіологічні якості, спрямованість; характерологічні риси, емоційно-почуттєві риси характеру, особливості спілкування, самосвідомість.

2. Професійні вимоги (загальноправова компетентність, орієнтація в правовому полі, вільне володіння необхідним обсягом знань щодо чинного законодавства, загальна ерудиція, високий загальноосвітній і культурний рівень, знання напрямків діяльності органів внутрішніх справ, структури органів та підрозділів внутрішніх справ, тощо).

3. Ділові та моральні якості (уміння працювати в команді для вирішення службових завдань, цілеспрямованість у досягненні результатів, здатність виділити головну мету в роботі і зосередитися на її досягненні найбільш ефективними засобами, уміння чітко планувати свої дії, та виконувати їх незалежно від різкого відхилення стану справ від установленого порядку. Відповідальність, сумлінність).

4. Екстремальна підготовленість (володіння тактико-спеціальними знаннями та навичками, вміння застосовувати заходи вогнепально-силового впливу).

5. Дисципліна та ставлення до праці (особиста дисципліна, усвідомлене й добровільне дотримання регламентованого порядку роботи, розпорядку дня тощо, працьовитість, прагнення виконати доручену справу якомога краще; здатність планомірно вести роботу, уміння складати план роботи і суворо його дотримуватися; здатність швидко приймати обґрунтовані рішення).

6. Фізичний стан та стан здоров'я повинен відповідати вимогам, що пред'являються до працівників спеціальних підрозділів МВС України. Взагалі добра фізична форма і здоров'я сприяють продуктивній праці, творчості, комунікабельності, здатності виявляти нові резерви ефективності своєї життєдіяльності.

Розглядаючи вимоги до професійно-психологічних якостей працівників спеціальних підрозділів МВС України для успішного виконання завдань в екстремальних умовах, також слід говорити про рівень їх готовності або придатності до ризиконебезпечної діяльності. В основі цього покладено відому в психології праці ідею про важливість діагностики рівня готовності людини до певного виду діяльності (трудової або навчальної). В літературі відмічається,

що готовність до діяльності є структурним особистісним утворенням, до складу якого входять морально-вольові якості особистості, мотиви діяльності, знання, практичні уміння й навички, індивідуально-психологічні якості, які забезпечують ефективно включення в нову сферу діяльності й ефективність її виконання. Отже, формування і розвиток готовності працівників спеціальних підрозділів МВС України до виконання завдань в екстремальних умовах передбачає наявність у них низки базисних індивідуально-психологічних особливостей, які можуть бути виявлені у процесі психологічної діагностики, і подальший розвиток цих та інших рис у процесі цілеспрямованого навчання.

Готовність до ризиконебезпечної діяльності має такі складові: 1) наявність спеціальних здібностей, інтересу до ризиконебезпечної діяльності; 2) уміння приймати ризиковані рішення, активно діяти в екстремальних умовах; 3) готовність до збільшення стресових навантажень; 4) готовність до зміни умов праці й особистого життя.

Підвищені вимоги пред'являються до когнітивних якостей працівників спецпідрозділів МВС України. Під час виконання завдань в екстремальних умовах найважливішими робочими функціями працівника спеціального є інформаційний пошук (огляд), виявлення, ідентифікація, впізнання ознак об'єктів, перетворення отриманої інформації, формування програми дій, оперативне реагування. Фахівець повинен зіставляти і запам'ятовувати особливості навколишнього простору, ідентифікувати ознаки злочину, утримувати в пам'яті, відтворювати і зіставляти прикмети осіб, що перебувають у розшуку, оцінювати особливості поведінки людей, що знаходяться поруч або на місці злочину, збирати і узагальнювати різноманітні прикмети і ознаки правопорушення, висувати гіпотези і перевіряти їх, приймати оперативні рішення, вживати заходи силового примусу тощо. Всі ці функції можуть успішно реалізовуватися на основі розвитку концентрації, розподілу і переключення уваги в умовах перешкод, стресу і значних фізичних навантажень, спостережливості, пильності, уміння помічати незначні зміни в оточенні, здатність

до пізнання факту, явища за малою кількістю ознак, сприйняття і впізнання віддалених предметів.

Разом із тим об'єм оперативної пам'яті, швидкість і точність відтворення інформації відіграють важливу роль при виконанні більшості завдань. Так, наприклад, на етапі зовнішнього вивчення об'єкта результати огляду зіставляються з образом, уявленням, що відображає його еталонну цілісність. На різних етапах роботи інформаційний пошук пов'язаний із завданнями виявлення, розрізнення, впізнання ознак проникнення, слідів, доказів, самого злочинця, перетворення отриманої інформації та її оцінки.

Розглянута діяльність пов'язана з фізичною небезпекою, невизначеністю і несподіваним виникненням ситуації. Це визначає необхідність сформованості у працівників таких якостей, як висока швидкість реакцій, сенсомоторна координація, точність окоміру. Також працівникам спецпідрозділів МВС часто доводиться опинятися в стресових ситуаціях, що обумовлює необхідність розвитку емоційної стійкості, стресостійкості, а також здатності контролювати власні емоції.

У процесі виконання професійної діяльності працівникам спецпідрозділів МВС доводиться спілкуватися з великою кількістю людей. Крім цього, вони діють зазвичай у складі групи, і ефективність їх діяльності багато в чому визначається сумісністю і здатністю здійснювати комунікацію в межах групи, узгоджувати свої дії з іншими фахівцями, які працюють у складі органів внутрішніх справ. Все це визначає необхідність розвитку комунікативних навичок. Важливими особистісно-професійними якостями для працівників спецпідрозділів є також відповідальність, організованість і зібраність.

Як зазначають С.В. Асямов та Ю.С. Пулатов, під час діяльності працівникам міліції доводиться розбиратися у великій гамі психологічних закономірностей, відтінків і залежностей своєї роботи. Однак підготовка працівника до подолання психологічних труднощів не стала ще повсякденним явищем. Не достатня професійно-психологічна підготовка співробітника ОВС виступала і виступає хронічно болючою вадою його професійної майстерності та діяльності. Коли

співробітник безпорадний в аналізі та регулюванні людських вчинків і відносин, він потрапляє в ситуацію, що підштовхує його до використання силових методів: насильства, погроз та інших незаконних заходів. Відсутність належної професійно-психологічної підготовленості – одна з важливих причин людської глухоти і нечутливості, невичерпне джерело черствості, формалізму, гіпертрофованої владності, порушень законності і серйозних професійних прорахунків [10].

Ефективним діям працівників спецпідрозділів МВС буде сприяти екстремальна психологічна підготовка, як складова і нерозривна частина їх загальної професійної підготовки. Як зазначає О. Столяренко, у психолого-педагогічному плані екстремальна підготовленість складається з: екстремальної навченості; морально-психологічної підготовленості до дій в екстремальних умовах; екстремальної розвиненості [11].

Екстремальна навченість працівника пов'язана з наявністю у нього:

- знання завдань, які йому належить вирішувати, способів їх вирішення, екстремальних умов, що очікуються, правових основ використання силових методів і зброї, ймовірного супротивника;

- навичок і вмінь якісно виконувати всі необхідні професійні дії в будь-яких екстремальних умовах;

- навичок групових дій вирішення завдань в екстремальних умовах;

- натренованості сприйняття в екстремальних умовах і подолання психологічних труднощів, характерних для них;

- навичок і вмінь забезпечення особистої безпеки.

Морально - психологічна підготовленість до дій в екстремальних умовах - це специфічна вихованість працівника, що забезпечує високу професійну і моральну поведінку в критичних ситуаціях. Вона включає:

- вірність професійному обов'язку при будь-яких випробуваннях в екстремальних умовах;

- вірність товариського обов'язку при дії в складі груп;

- вміння керувати собою в професійно, морально і психологічно важких умовах, мобілізувати всі свої сили і можливості, не

пасувати перед труднощами, не вчиняти імпульсивних вчинків, що шкодять справі і собі.

Екстремальна розвиненість характеризується високим рівнем розвитку якостей, що забезпечують успішність дій в екстремальних умовах таких як:

- вольових якостей, (цілеспрямованість, сміливість, мужність, стійкість, рішучість, відповідальність, пильність);

- професійно - психологічної стійкості;

- здатності вести боротьбу нервів з озброєним противником;

- особливо розвинених пізнавальних якостей: спостережливості, швидкості мислення, прогностичності, кмітливості;

- особливо розвинених фізичних якостей: фізичної витривалості, сили, спритності, швидкості рухових реакцій [11].

Під час екстремальної психологічної підготовки формується психологічна готовність до дій в небезпечних ситуаціях, яку необхідно розглядати в нерозривному зв'язку з поняттям «установки на виживання», тобто установки на ефективні й безпечні дії правоохоронця в екстремальній (небезпечній) ситуації. Установка на виживання являє собою готовність і схильність працівника ОВС до цілеспрямованої, надійної діяльності, яка характеризується достатнім рівнем самозахисту, в умовах виникнення, протікання і вирішення екстремальної ситуації.

Уміння володіти собою - обов'язковий елемент підготовленості працівників підрозділів спеціального призначення МВС України до дій в екстремальних умовах. Витримка і самовладання залежать від певних психофізіологічних особливостей людини (збудливості, емоційної реактивності, тривожності, стійкості до ризику, врівноваженості нервових процесів - однієї з властивостей типу нервової системи людини тощо) Уміння володіти собою - продукт знання працівниками методів самоуправління своїми станами (психічної саморегуляції) і відпрацювання їх до автоматизму. Під психічної саморегуляцією розуміється вплив людини на свою психіку для цілеспрямованої регуляції діяльності організму, його реакцій процесів і станів.

Висновки. Діяльність спецпідрозділів в системі МВС України є складним видом

професійної діяльності, яка висуває підвищені вимоги до індивідуально-психологічних і професійних якостей працівників. До структури і змісту професійно-психологічних якостей працівників спеціальних підрозділів МВС України, необхідних для успішного виконання завдань в екстремальних умовах належать такі складові: 1) індивідуально-психологічні якості та процеси; 2) професійні вимоги; 3) ділові та моральні якості; 4) екстремальна підготовленість; 5) дисципліна та ставлення до праці; 6) вимоги до фізичного стану та стану здоров'я.

Діяльність працівників спецпідрозділів МВС пред'являє підвищені вимоги до розвитку когнітивної сфери (концентрація, розподіл і переключення уваги, спостережливості, оперативності мислення), а також до швидкості і координованості рухів. При виникненні проблемних ситуацій необхідна точність і швидкість дій, високий рівень відповідальності, стійкості до невизначеності ситуації і її небезпеки.

Для успішного виконання завдань в екстремальних умовах працівнику спецпідрозділу МВС повинні бути притаманні основні професійно важливі якості, які можуть бути включені до підструктури об'єктивної готовності людини до діяльності. Зокрема, це високий рівень розвитку загальних здібностей (в першу чергу соціального та тестометричного інтелекту, навчаємості, креативності та загальної активності), позитивні характерологічні особливості (адекватна самооцінка, працездатність, комунікабельність, оптимізм, емпатія тощо), високий рівень стресостійкості. Зазначені особистісні якості і риси можуть виступати базою професійної придатності особистості до діяльності в спеціальних підрозділах МВС України.

Надійним та ефективним діям працівників підрозділів спеціального призначення МВС України в екстремальних умовах сприятиме цілеспрямована екстремальна психологічна підготовка, яка враховує загальні вимоги навчання людини до виконання завдань у ризиконебезпечних ситуаціях та спрямована на розвиток у правоохоронців психологічної готовності, саморегуляції та установок на виживання.

Питання психології

Література

1. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 р. №565 – XII. Довідник працівника міліції: У 2-х книгах. – Законодавчі та інші нормативно-правові акти з питань діяльності органів внутрішніх справ / Довід. видання. – Відп. ред. М.В. Білоконь: Упоряд. С.М. Гусаров, В.Г. Слободянюк, С.М. Калюк, с.48.
2. Логачов М.Г. Психологічна підготовка особового складу спеціальних підрозділів ОВС до дій в екстремальних ситуаціях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / М.Г. Логачов. – Х., 2001. – 16 с.
3. Чуносів М.О. Формування адекватної поведінки працівниками ОВС у ризиконебезпечних ситуаціях виконання службово-оперативних завдань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / М.О. Чуносів. – Х., 2005. – 20 с.
4. Лефтеров В.О. Психологічні детермінанти загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ: монографія / Лефтеров В.О., Тімченко О.В. – Донецьк: ДІВС МВС України, 2002. – 324 с.
5. Горелов І.Ю. Психологічна готовність працівників міліції до правомірного застосування сили: монографія / І.Ю. Горелов, В.О. Лефтеров. – Донецьк: ДЮІ, 2011. – 198 с.
6. Тімченко О.В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування: монографія / Тімченко О.В. – Харків: Вид-во Ун-гу внутр. справ, 2000. – 268 с.
7. Мяготин А.В. Имидж и стиль деятельности сотрудника правоохранительных органов как формы проявления его профессиональной этики / А.В. Мяготин // Международный семинар по проблемам полицейской этики. – М.: Московский университет МВД России, изд-во «Щит-М», 2003. – С. 16 – 22.
8. Волошина О.В. Психолого-акмеологічне консультування як засіб підвищення психологічної культури керівника ОВС / О.В. Волошина // Юридична психологія та педагогіка. Науковий журнал НАВС. К., 2011. № 2. – С. 111-121.
9. Довідник типових професійно-кваліфікаційних характеристик основних посад працівників Міністерства внутрішніх справ України: Офіційне видання. – К.: МВС України, 2006. – 288с.
10. Асямов С.В. Професійно-психологічний тренінг співробітників органів внутрішніх справ / С.В. Асямов, Ю.С. Пулатов. – Ташкент, 2002. – 158 с.
11. Столяренко А.М. Экстремальная психопедагогика: учеб. пособие для вузов/ А.М. Столяренко– М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 607 с.

Gursky VE, lecturer in tactical and special training

REQUIREMENTS FOR THE PROFESSIONAL AND PSYCHOLOGICAL QUALITIES OF EMPLOYEES OF SPECIAL POLICE UNITS UKRAINE NEEDED TO SUCCESSFULLY PERFORM TASKS IN EXTREME CONDITIONS

In article provides a theoretical analysis of the psychological aspects of the activity employees special units within the Interior Ministry of Ukraine, determines requirements for their professional psychological qualities to successfully perform tasks in extreme conditions and the necessity of purposeful extreme psychological training for employees development their psychological readiness, self-regulation and installation of survival.

Key words: workers special units within the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, professional psychological quality, extreme conditions, psychological preparation.